

C. Alès και C. Barraud (επιμ.), *SEXE RELATIF OU SEXE ABSOLU? DE LA DISTINCTION DE SEXE DANS LES SOCIÉTÉS*, Maison des sciences de l'homme, Παρίσι, 2001, 440 σελ.

[Απόλυτο ή σχετικό φύλο; Περί της διάκρισης των φύλων στις ανθρώπινες κοινωνίες]. Με άρθρα των: Catherine Alès, Cécile Barraud, Daniel de Coppet, Barbara Glowczewski, Signe Howell, André Itéanu, Marit Melhuus, Denis Monnerie, Jos D. M. Platenkamp, Sylvie Poirier και Eric Schwimmer.

Αιμίλιος Τσεκένης

ΟΠΩΣ ΕΠΙΣΗΜΑΙΝΕΤΑΙ και στο προλογικό σημείωμα, αυτό το βιβλίο είναι αποτέλεσμα πολύχρονης συνεργασίας μεταξύ Καναδών, Νορβηγών, Γάλλων ερευνητών και των μελών της ερευνητικής ομάδας ERASME¹ του Εθνικού Κέντρου Επιστημονικής Έρευνας της Γαλλίας (CNRS) υπό την επιμέλεια των Catherine Alès και Cécile Barraud. Αποτελεί μέρος των πρακτικών μιας ημερίδας με θέμα: «Ιδέες – αξίες». Άλλες εργασίες από την ίδια ημερίδα δημοσιεύτηκαν σε ένα τεύχος του *Ethnos* (1990, 3-4) που τιτλοφορείται “Hierarchy and Value” (Ιεραρχία και Αξία) υπό την επιμέλεια του Signe Howell (πανεπιστήμιο του Όσλο).

Το βιβλίο περιλαμβάνει δυο εισαγωγές, μια από κάθε επιμελήτρια. Η εισαγωγή της Cécile Barraud είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη, αφού αριθμεί εβδομήντα έξι σελίδες. Οι λόγοι γι' αυτό το ασυνήθιστα μεγάλο κείμενο είναι ότι η συγγραφέας 1) κάνει μια ανασκόπηση της ανθρωπολογίας του φύλου, ούτως ώστε να κατανοηθεί καλύτερα η τοποθέτηση αυτού του συλλογικού τόμου, 2) προχωράει σε μια λεπτομερή ανάλυση κάποιων εθνογραφικών δεδομένων, τα οποία συνιστούν και το έναυσμα των περισσότερων συνεισφορών². Γίνεται βέβαια και μια εκτεταμένη περίληψη των εργασιών.

Το θέμα που πραγματεύονται οι συγγραφείς αυτού του συλλογικού τόμου είναι η κατά φύλα διάκριση σε διάφορες κοινωνίες. Στην εισαγωγική της παρουσίαση, η Barraud δίνει το στίγμα: «δεν εξετάζονται οι σχέσεις ανδρών/γυναικών, οι κοινωνικοί τους ρόλοι και οι κοινωνικές τους θέσεις, οι διαφορές τους ως υποκειμένων, ούτε και οι όποιες ανισότητες» (σελ. 23). Αυτοί, υποστηρίζει, είναι προβληματισμοί και ερωτήματα που απασχολούν τις δυτικές κοινωνίες ως τέτοιες, και εί-

να τουλάχιστον άτοπα στις μη δυτικές κοινωνίες. Με άλλα λόγια δεν είναι επιστημονικά δόκιμο να αναζητούμε «εκεί» απαντήσεις που θέτουμε και που απασχολούν εμάς (ως δυτικούς). Εδώ ελλοχεύει το ζήτημα της άρρητης πλην σαφούς σύγκρισης (εκείνοι/εμείς), στο οποίο θα επανέλθουμε μιας και αποτελεί τον κύριο άξονα ολόκληρου του βιβλίου.

Κοινός στόχος των συνεισφερόντων είναι να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο κάθε επιμέρους κοινωνία κατασκευάζει την κατά φύλα διάκριση. Δίνεται ιδιαίτερο βάρος στα συστήματα συγγένειας και ειδικότερα στην ορολογία της συγγένειας, πάντα σε σχέση με την κατά φύλα διάκριση. Στόχος των συγγραφέων είναι ο σεβασμός των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζει η κάθε κοινωνία. Για το λόγο αυτό προσλαμβάνονται μέσα από την ορολογία της συγγένειας, αλλά και τις αναπαραστάσεις, τις πρακτικές, το λόγο και την τελετουργία, σαν ολόκληρες – δηλαδή ως συστήματα με εσωτερική συνοχή. Υπογραμμίζεται το γεγονός ότι η ορολογία της συγγένειας συνιστά ένα συνεκτικό σύστημα και τονίζεται το κύριο πλεονέκτημα μιας τέτοιας προσέγγισης: η ορολογία της συγγένειας, ως «φυσικό ιδίωμα», μας επιτρέπει να διεισδύσουμε ευκολότερα στις ιθαγενείς νοητικές κατηγορίες. Αποτελεί με άλλα λόγια ένα αναλυτικό εργαλείο που μας απομακρύνει από τις παγίδες του κοινωνιοκεντρισμού³.

Αυτός ο σεβασμός στα εθνογραφικά δεδομένα και στην ιδιαιτερότητα κάθε κοινωνίας απορρέει από την ίδια την κατανομή των εργασιών. Πράγματι, το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη και στην ουσία ακολουθεί την μορφολογία των κοινωνιών που παρουσιάζονται. Έτσι, το πρώτο μέρος, που τιτλοφορείται «Πέρα από τη δυαδικότητα», πραγματεύεται τις κοινωνίες εκείνες που δομούνται από σαφείς δυαδικές αντιστιζεις (άνδρας/γυναίκα, αιματοσυγγένεια/αγχιστεία) όπως οι φυλές της Αυστραλίας και οι Yanomami της Βενεζουέλας. Στο δεύτερο μέρος («Ασύμμετρα ζεύγη») παρουσιάζονται κοινωνίες, όπου οι κοινωνικές σχέσεις δομούνται από ασύμμετρες δυαδικές ενότητες (ανατολική Ινδονησία, Παπούα – Νέα Γουινέα). Τέλος, στο τρίτο συμπεριλαμβάνονται κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από δομικές ασυμμετρίες στα συγγενικά και τελετουργικά τους συστήματα (Νέα Γουινέα, Δυτικά και Ανατολικά νησιά του Σολόμωντα).

Η επιλογή αυτής της μεθόδου οφείλεται όχι μόνο στην υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης θεωρητικής προσέγγισης, αλλά προπαντός στη φύση των εθνογραφικών δεδομένων: το γεγονός ότι σε κάποιες κοινωνίες υπάρχουν οι λεγόμενοι «όροι σχετικού φύλου» (*termes de sexe relatif*) οι οποίοι, όπως θα διαπιστώσουμε και παρακάτω, εκφράζουν μια εντε-

λώς διαφορετική αντίληψη για το φύλο απ' αυτή που χαρακτηρίζει τη δύση. Καταρχήν οι ανθρώπινες κοινωνίες εκφράζουν την κατά φύλα διάκριση με τρεις τρόπους: 1) τους *όρους απόλυτου φύλου* (*termes de sexe absolu*) που μας επιτρέπουν να προσδιορίσουμε το φύλο του προσώπου στο οποίο αναφερόμαστε, 2) τους *όρους αδιαφοροποίησης φύλου* (*termes de sexe indifférencié*) που δεν περιέχουν καμία πληροφορία για το φύλο του προσώπου στο οποίο αναφερόμαστε και 3) τους *όρους σχετικού φύλου* (*termes de sexe relatif*), που χωρίζονται σε δυο υποκατηγορίες: α) *όροι σχετικού φύλου για το ίδιο φύλο* (*termes de sexe relatif de même sexe*) όπου ένας όρος **x** σημαίνει «αδελφός», όταν ένας άνδρας αναφέρεται σε έναν άλλο άνδρα με τον οποίο συγγενεύει αλλά ο *ίδιος* όρος **x** σημαίνει «αδελφή», όταν χρησιμοποιείται από μια γυναίκα για να αναφερθεί σε μια άλλη με την οποία συγγενεύει, β) *όροι σχετικού φύλου αντίθετου φύλου* (*termes de sexe relatif de sexe opposé*) όπου ο *ίδιος* όρος **y** αναφέρεται σε έναν άνδρα όταν τον χρησιμοποιεί γυναίκα και σε γυναίκα όταν χρησιμοποιείται από άνδρα. Δηλαδή όταν γράφουμε «όροι σχετικού φύλου» εννοούμε ότι το φύλο του προσώπου στο οποίο αναφερόμαστε είναι *σχετικό ως προς το πρόσωπο που εκφωνεί τον όρο*. Βρισκόμαστε εδώ μπροστά σε ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον εθνογραφικό δεδομένο, το οποίο έχει μεν καταγραφεί και άλλες φορές αλλά δεν του έδωσε κανένας το βάρος που του αρμόζει. Η σπουδαιότητά του συνίσταται στο ότι οι εν λόγω όροι εκφράζουν την κατά φύλα διάκριση με έναν τρόπο ίσως όχι εντελώς άγνωστο στη δύση αλλά σίγουρα, όχι ιδιαίτερα διαδεδομένο, τουλάχιστον στην πράξη⁴. Πιο συγκεκριμένα, αφού οι όροι αυτοί εκφράζουν την κατά φύλα διάκριση χωρίς να διευκρινίζουν άμεσα το φύλο του προσώπου στο οποίο αναφερόμαστε, συνεπάγεται ότι το φύλο δεν προσλαμβάνεται ως εγγενές, αλλά πάντα μέσα από τη σχέση του ομιλητή και εκείνου στον οποίο αναφέρεται. Οι όροι, *από μόνοι τους*, δεν μας δίνουν κανένα στοιχείο για το πρόσωπο στο οποίο αναφερόμαστε, μας πληροφορούν όμως για το *είδος της σχέσης*: σχέση ανάμεσα σε πρόσωπα ίδιου φύλου ή σχέση ανάμεσα σε πρόσωπα αντίθετου φύλου. Είναι σχέση ταύτισης στην πρώτη περίπτωση, και σχέση ετερότητας στη δεύτερη.

Οι επιπτώσεις αυτού του εθνογραφικού δεδομένου στη μέθοδο είναι σημαντικές. Πρώτα απ' όλα, από τη στιγμή που η κατά φύλα διάκριση δεν εκφέρεται γλωσσικά, δεν είναι συνετό να ξεκινήσουμε από την ανάλυση της κατά φύλα διάκρισης (σαν να ήταν δεδομένη), αλλά να οδηγηθούμε σ' αυτήν μέσα

από την εξέταση των διαφοροποιήσεων που παράγει μια συγκεκριμένη κοινωνία. Όπως αντιλαμβάνεται κανείς, οι συγγραφείς παρακάμπτουν έτσι μια από τις παγίδες του κοινωνιοκεντρισμού. Αντί να θεωρήσουν *a priori* ότι το φύλο προσφέρεται ως αναλυτική κατηγορία για τη μελέτη όλων των κοινωνιών, προσπαθούν να καταλάβουν πώς κάθε κοινωνία μιλάει για την κατά φύλα διάκριση.

Τα εθνογραφικά δεδομένα και η μέθοδος που υιοθετούν οι συγγραφείς αναδεικνύουν την συγκριτική διάσταση της ανθρωπολογικής προσέγγισης. Αναφερόμαστε εδώ στην αντίθεση εμείς/εκείνοι, αλλά αυτού του τύπου η σύγκριση συνυπάρχει στην προκειμένη περίπτωση με μια «τυπολογική σύγκριση» που ταξινομεί τις κοινωνίες σύμφωνα με τη μορφολογία τους – με την έννοια που προσδίδουν ο Durkheim και ο Mauss⁵ σε αυτόν τον όρο.

Αφού αναφέραμε τα εθνογραφικά δεδομένα που έδωσαν το έναυσμα γι' αυτές τις εργασίες, και τη μέθοδο που ενέπνευσαν στους συγγραφείς, μένει τώρα να δούμε συνοπτικά τη συνεισφορά του καθενός και τα γενικά συμπεράσματα του όλου εγχειρήματος.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται κοινωνίες που δομούνται από σαφείς αντιθέσεις είτε στο τυπολογικό επίπεδο της ορολογίας της συγγένειας (Yanomami) είτε στο επίπεδο των αναπαραστάσεων (Μεξικό) είτε, τέλος, και στα δυο πεδία συγχρόνως. Η Sylvie Poirier δείχνει ότι στους Kukatja της δυτικής ερήμου της Αυστραλίας, ο αποκαλούμενος «προγονικός Νόμος» υπερβαίνει καταρχάς τη διάκριση άνδρες/γυναίκες. Μέσα από διάφορα πεδία της κοινωνικής οργάνωσης και ιδιαίτερα την αύξηση της ηλικίας, καθένα από τα δυο φύλα μπορεί να αποκτήσει ένα είδος γνώσης που αρχικά είναι έμφυλο. Έτσι, όσο γερνάει κανείς, η κατά φύλα διάκριση αμβλύνεται χωρίς ωστόσο να χάνεται και τελείως. Με το Νόμο των Warlpiri (γειτονική φυλή των Kukatja) ασχολείται και η Barbara Glowczewski. Όπως και η Sylvie Poirier, η συγγραφέας αναλύει τα στοιχεία της έμφυλης ταυτότητας στο γενικότερο πλαίσιο της κοινωνικής οργάνωσης: το Νόμο, των ανδρών από τη μια και των γυναικών από την άλλη, τις τελετουργίες που φέρνουν σε επαφή τους προγόνους, τις συγγενικές σχέσεις και τις μορφές του γάμου και της μύησης. Οι τελετουργίες και η «έμφυλη τελετουργική γνώση» εξακολουθούν και σήμερα, που έχει εγκαταλειφθεί ο παραδοσιακός τρόπος ζωής, να συγκροτούν την προγονική ταυτότητα που δομείται από τη συμπληρωματικότητα του αρσενικού και του θηλυκού Νόμου. Τα σημαντικότερα συμπεράσματα αυτής της μελέτης είναι ότι: 1) εννοιολογικά, το σχετικό

φύλο υπερτερρεί (εμπεριέχει) της απόλυτης διάκρισης των φύλων και της αυτονομίας τους και 2) η τελετουργία συνιστά μια υπέρβαση της ανθρωπίνης φύσης και της κατά φύλα διάκρισης. Στους Yanomami της Βενεζουέλας, που εξετάζει η Catherine Alès, οι αιματοσυγγενείς (*consanguins*) και οι αγχιστές (*affins*) ταξινομούνται βάσει μιας δομικής αντίστιξης (το σύστημα της συγγένειας είναι δραβιδικού τύπου). Σημειώνει ότι αυτή η αντίθεση απαλώνεται στα ακραία γενεαλογικά επίπεδα (G+3, G-3), ενώ αντίθετα τονίζεται στις μέσες γενεές. Παρατηρείται επίσης μια σαφής κατά φύλα διάκριση στα ανώτερα γενεαλογικά επίπεδα (που προηγούνται του Εγώ), η οποία δεν υφίσταται στις κατώτερες γενεές. Ενώ οι όροι αναφοράς διακρίνουν τους αιματοσυγγενείς από τους αγχιστές, και δεν διαφοροποιούν το φύλο των αμφιθαλών αδελφών (*siblings*), οι όροι προσφώνησης επαναφέρουν μια διάκριση σχετικού φύλου μεταξύ αδελφού και αδελφής. Το πρώτο αυτό μέρος κλείνει με τη συνεισφορά της Marit Melhuus η οποία προσπαθεί να δείξει πώς αλληλοσυγκροτούνται ο λόγος και οι αναπαραστάσεις για το φύλο. Αποστασιοποιείται έτσι από τις μελέτες που απομονώνουν τον «κυρίαρχο λόγο» για το φύλο και τον αντιδιαστέλλουν μ' έναν «κυριαρχούμενο λόγο». Εστιάζει την ανάλυσή της στις σχέσεις των φύλων, και όχι σε προκαθορισμένες κατηγορίες [του φύλου]. Η ανάλυση αφορά στον ετεροφυλοφιλικό και τον ομοφυλοφιλικό λόγο σε μια αγροτική και μια περιθωριακή κοινωνία του Μεξικού αντίστοιχα. Το γενικότερο συμπέρασμα του πρώτου μέρους είναι ότι η δυαδικότητα δεν αποτελεί μια αυτόνομη πραγματικότητα: αποκτά νόημα σε σχέση ως προς μια αρχή που την υπερβαίνει. Εξ ου και ο τίτλος αυτού του πρώτου μέρους.

Οι συγγραφείς του δεύτερου μέρους («Ασύμμετρα ζεύγη») καταπιάνονται με κοινωνίες που δομούνται από ασύμμετρες δυαδικές ενότητες, στο πεδίο της συγγένειας όσον αφορά τους Lio και τους Tobelo της ανατολικής Ινδονησίας, στο πλαίσιο της συγγένειας και της συγκρότησης του προσώπου στους Tanebar-Evan (ανατολική Ινδονησία) και τους Orokaiva (Παπούα Νέα Γουινέα). Οι Lio της ανατολικής Ινδονησίας εμφανίζουν μια ασυμμετρία στην ορολογία της συγγένειας στη γενεά των παιδιών, όπου ο γιος της αδελφής ενός άνδρα διακρίνεται απ' τα υπόλοιπα παιδιά. Αυτό οφείλεται, σύμφωνα με τον Signe Howell, στο ιδεώδες του γάμου μιας κόρης του αδελφού της μητέρας (ενός άνδρα) με το γιο της αδελφής του πατέρα (μιας γυναίκας) (γάμος με τη μητροπλευρική σταυροξάδελφη). Οι σχέσεις επιγαμίας ανάμεσα σε απογόνους της ίδιας μητρικής γραμμής απαγορεύεται, ενώ επιτρέπονται στην

ανδρική γραμμή (η συσσωματωμένη ομάδα, *embu*, δεν είναι εξωγαμική). Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό αυτής της κοινωνίας είναι ότι η κατά φύλα διάκριση δεν αφορά στα υποκείμενα αλλά στις συγκροτημένες κοινωνικές ομάδες και στις γενεαλογικές γραμμές (*ligne de descendance*), σε σχέση ως προς την κατεύθυνση των γάμων. Επισημαίνεται επιπλέον, ότι η αγχιστειακή διάκριση είναι σημαντικότερη από την κατά φύλα διάκριση. Στους Tobelo της ανατολικής Ινδονησίας που απασχολούν τον Jos Platenkamp, κεντρική θέση στο σύστημα της συγγένειας κατέχει η σχέση αδελφού-αδελφής. Ωστόσο, η ασυμμετρία που φέρει αυτή η σχέση (εδώ αξιακά ανώτερη) σε άλλες κοινωνίες, φέρουν στους Tobelo οι σχέσεις αγχιστείας – οι οποίες είναι διαφορετικές για έναν άνδρα και για μια γυναίκα. Στηριζόμενη στην έννοια του προσώπου στους Tanebar-Evan της ανατολικής Ινδονησίας, η Cécile Barraud δείχνει ότι η ασυμμετρία (στην κατά φύλα διάκριση) που εκφράζεται με όρους σχετικού φύλου αντίθετο στο σπίτι (ως κοινωνικών μονάδων) με τα οποία ταυτίζονται. Οι σχέσεις μεταξύ σπιτιών είναι εκείνες που εκφράζουν την ασυμμετρία των σχέσεων αντίθετου φύλου, χωρίς ωστόσο αυτές οι μονάδες να είναι έμφυλες. Ξεκινώντας και αυτός από την εννοιολόγηση του προσώπου στη Μελανησία, ο Eric Schwimmer αντιπαραθέτει την τυπολογική συμμετρία της ορολογίας της συγγένειας με τις διαφοροποιήσεις και τις ασυμμετρίες στις πρακτικές και τις συμπεριφορές που παρατηρεί στις διαπροσωπικές σχέσεις. Παράλληλα, οι βουνίσιοι Orokaiva (Παπούα Νέα Γουινέα) συγκρίνονται με τους πεδινούς Orokaiva που μελετάει ο Andri Itanu στο τρίτο μέρος του βιβλίου. Το κεντρικό στοιχείο εδώ είναι μια ασυμμετρία της σχέσης αδελφού-αδελφής που οφείλεται στην κοινωνική θέση της ίδιας της αδελφής ως συζύγου. Αυτή η γυναίκα είναι συγχρόνως μέρος του ζεύγους που σχηματίζει με τον σύζυγό της, και μέρος της αδελφικής σχέσης αδελφός-αδελφή, η τελευταία όμως συγκροτείται από τη σχέση που η ίδια διατηρεί με τον αδελφό της αλλά και τη σχέση που συνδέει τον αδελφό της με το γιο της (μητρικό ανίψι του αδελφού της). Το σημαντικότερο συμπέρασμα τούτης της εργασίας είναι ότι οι σχέσεις μεταξύ δυο προσώπων αποκτούν το πλήρες νόημά τους μόνο εφόσον συσχετιστούν με άλλες σχέσεις. Συμπερασματικά, όσον αφορά τις κοινωνίες της ανατολικής Ινδονησίας, η «κοινωνιοκοσμολογική δυαδικότητα» δεν είναι στην ουσία ούτε αρσενική ούτε θηλυκή. Έγκειται μάλλον σε μια δισδιάστατη ιεραρχία των συστημάτων που χρωματίζεται, στα διάφορα αξιακά επίπεδα, με πολλές και διάφορες

«διαχρονικές» αντιθέσεις: φύλα, θάνατος/ζωή, κτλ.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος – «Περί κατεύθυνσης στη συγγένεια και την τελετουργία» – συγκεντρώνει τις εργασίες των André Itéanu, Denis Monneris και Daniel de Corpet. Πράγμα αξιοσημείωτο: και οι τρεις κοινωνίες που παρουσιάζονται εδώ συνδυάζουν την κατά φύλα διάκριση με την αδελφική σχέση (*germanité, sibblingship*), την αγχιστεία και τις σχέσεις με τα υπερφυσικά όντα (πνεύματα, πρόγονοι) σε διάφορες παραλλαγές. Ο André Itéanu καταπιάνεται με τους πεδινούς Orokaiva. Αντιπαραθέτει το σύστημα της συγγένειας με το σύνολο των τελετουργιών. Το ερώτημα που τον απασχολεί είναι το εξής: τι είδους αντιστοιχία μπορεί να υπάρχει ανάμεσα στη συγγένεια και την τελετουργία – όχι από τη σκοπιά των ρόλων των υποκειμένων, αλλά από τη σκοπιά ενός μορφώματος σχέσεων σε ένα συγκεκριμένο σύστημα αξιών; Μια σημαντική διάκριση που χαρακτηρίζει τους Orokaiva είναι η ύπαρξη διαφορετικής ορολογίας για τους άνδρες και τις γυναίκες. Αυτή η διαφορά συμβάλλει στη διαμόρφωση της κατά φύλα διάκρισης. Τελικά, η ανάλυση της ορολογίας και των τελετουργιών μαρτυρά ότι η ασυμμετρία (με την ευρύτερη έννοια) κατασκευάζεται μέσα από μια διαχρονική πραγμάτωση της σχέσης αδελφού-αδελφής. Η κατά φύλα διάκριση δεν είναι απόλυτη, γίνεται συμμετρική ή ασύμμετρη ανάλογα με το γενεαλογικό επίπεδο. Έτσι, ένας ίδιος όρος που νοηματοδοτεί απόλυτα το φύλο στο γενεαλογικό επίπεδο G-2 γίνεται διαφοροποιητός στο γενεαλογικό επίπεδο G+2. Αυτή η ιδιαιτερότητα χαρακτηρίζει και την κοινωνία Monop-Alu (δυτικοί νήσοι του Σολομώντα) που εξετάζει ο Denis Monneris. Όμως, στην προκειμένη περίπτωση, η απόλυτη ή σχετική μορφή της κατά φύλα διάκρισης δεν καθορίζεται από τη σχέση αδελφού-αδελφής (αιματοσυγγένεια) αλλά από την αγχιστεία. Η ασυμμετρία που ενέχει η σχέση αδελφού-αδελφής, σε συνδυασμό με μια διάκριση ανάμεσα σε μια «αρσενική» και μια «θηλυκή» ορολογία, βρίσκεται και πάλι στο επίκεντρο, στη κοινωνία των 'Aré-'aré (δυτικοί νήσοι του Σολομώντα) που απασχολούν τον Daniel de Corpet. Εδώ, η κατανόηση της κατά φύλα διάκρισης περνάει από τη μελέτη του τρόπου με τον οποίο ένα πρόσωπο (άνδρας ή γυναίκα) αναδεικνύεται πρόγονος. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, ο συγγραφέας στηρίζεται στη μελέτη κάποιων τελετουργιών (μεταξύ των οποίων και ο γάμος, οι επικηδείες τελετές και η ρύθμιση των ανθρωποκτονιών) και τις τελετές που αφορούν στην, πάντα αμφισβητούμενη, θέση του «μεγάλου» (ο γνωστός "big man" της Μελανησίας). Σε αντίθεση με άλλες κοινωνίες, δεν υπάρχει

στους 'Αρέ-'αρέ μια ενοποιημένη τάξη αγχιστών που να αντιδιαστέλλεται με μια τάξη αιματοσυγγενών. Οι σχέσεις ανδρών και γυναικών ως προς το χρόνο διαφέρουν, αυτές οι σχέσεις «διασχίζουν» τις σχέσεις αγχιστείας, και συνδυάζονται με τη κατά φύλα διάκριση, την ασυμμετρία αρσενικής και θηλυκής ορολογίας και τη σχέση αδελφού-αδελφής.

Κατά τη γνώμη μου η σημαντικότερη συνεισφορά αυτού του τόμου έγκειται στην κριτική αναθεώρηση των μέχρι τώρα μελετών που αφορούν στο φύλο. Βασίζόμενη στις εθνογραφίες που παρατίθενται εδώ, η Barraud ξεσκεπάζει (στο εισαγωγικό της δοκίμιο) με τρόπο πειστικό τον κοινωνιοκεντρισμό που ελλοχεύει στην πλειοψηφία αυτών των μελετών. Με αυτή την έννοια, το βιβλίο δεν απευθύνεται στην περιορισμένη ανθρωπολογική κοινότητα (μολονότι κάποια κείμενα του είναι πολύ τεχνικά) αλλά στο σύνολο των κοινωνικών επιστημών.

Οι επιφυλάξεις μας είναι κυρίως δυο: 1) κατά πόσο μπορεί το βιβλίο αυτό να συνεισφέρει στη μελέτη κοινωνιών με διαφορετική μορφολογία, δηλαδή κοινωνιών όπου δεν υπάρχουν οι «όροι σχετικού φύλου»; 2) η δύσκολη, μεθοδολογικά, μετάβαση από τους όρους συγγένειας στις σχέσεις συγγένειας (σελ. 40), δηλαδή από τη δομή στην πράξη. Βέβαια, σ' αυτή την απορία οι συγγραφείς θα απαντούσαν, εμπνευσμένοι από το έργο του Dumont, ότι στις μη δυτικές κοινωνίες αξίες, ιδέες και γεγονότα δεν διαχωρίζονται⁶.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Equipe de Recherche en Anthropologie Sociale: Morphologie, Echanges [Ερευνητική Ομάδα στη Κοινωνική Ανθρωπολογία: Μορφολογία, Ανταλλαγές].
2. Πρόκειται για τους «όρους σχετικού φύλου» (*termes de sexe relatif*) που συναντάμε σε κάποιες κοινωνίες και στις οποίες θα επανέλθουμε σε λίγο.
3. Στο ζήτημα της συγγένειας (και ειδικότερα της ορολογίας της συγγένειας) ως δόκιμη αναλυτική κατηγορία επανέρχεται ένας από τους συγγραφείς του βιβλίου στην εισαγωγή της εργασίας του (Itéanu 326-328). Η κριτική της συγγένειας ως αναλυτικής κατηγορίας άρχισε τη δεκαετία του '60 με τον Barnes (1962). Όμως, ξεκινώντας από μια κριτική των μονογραμμικών μοντέλων ως ανεπαρκών για την εξήγηση κάποιων αφρικανικών εθνογραφικών δεδομένων, περνάμε με τον Schneider (1984) στην αποδόμηση της ίδιας της έννοιας της συγγένειας. Σύμφωνα με τον Itéanu, οφείλουμε να λάβουμε υπ' όψιν μας κάποιες από τις προειδοποιήσεις του Schneider και ιδιαίτερα: 1) να αποδεσμεύσουμε τη συγγένεια από έννοιες όπως η αναπαραγωγή είτε ανθρώπινη είτε κοινωνική και 2) να εξετάσουμε τη διαπλοκή της συγγένειας με τις υπόλοιπες

κοινωνικές μεταβλητές. Η επικέντρωση των συγγραφέων του βιβλίου στην ορολογία της συγγένειας, και όχι στη συγγένεια γενικά, ακολουθεί ακριβώς την προγραμματική γραμμή που χάραξε ο Schneider διατηρώντας συγχρόνως τα πλεονεκτήματα της συγγένειας ως αναλυτικής κατηγορίας. Πράγματι, η ορολογία αναλύεται στα κείμενα που παρουσιάζονται όχι σαν απομονωμένο μόρφωμα, αλλά σαν σύστημα που διαπλέκεται με άλλες μεταβλητές όπως: γενεαλογία, φύλο, αγχιστεία, πλάγια συγγένεια, διακλάδωση, πολικότητα, σχετική ηλικία, φύλο ομιλούντος, θάνατος, κτλ. Δηλαδή, η κατά φύλα διάκριση προσλαμβάνεται ως μια από τις ποικίλες διαφοροποιήσεις που συγκροτούν την ορολογία της συγγένειας. Ο τάδε όρος έχει από μόνος του μερική σημασία, αποκτά το πλήρες νόημά του όταν επανεντάσσεται στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Με άλλα λόγια, η σημασία κάθε στοιχείου (η σχέσης) εξαρτάται από τη θέση που αυτό (αυτή) καταλαμβάνει στο σύνολο του συστήματος. Αυτό παραπέμπει στην «ολότητα» (και συνεπώς στην ιεραρχία αξιών – *hiérarchie de valeurs*) έτσι όπως την όρισε ο Dumont (*Homo hierarchicus. Le système des castes et ses implications*, Paris, Gallimard, 1966 και *Δοκίμια για τον ατομικισμό. Μια ανθρωπολογική προοπτική πάνω στη σύγχρονη ιδεολογία*, Αθήνα: Ευρύαλος, 1988) από τον οποίο εμπνέονται όλοι οι συγγραφείς αυτού του τόμου.

4. Στα αγγλικά και στα γαλλικά, λόγου χάρη, υπάρχουν οι όροι *sponse* και *conjoint* οι οποίοι μπορούν να θεωρηθούν όροι σχετικού φύλου αφού προϋπόθεση για να καταλάβουμε το φύλο του προσώπου στο οποίο αναφέρεται είναι να γνωρίζουμε το φύλο του ομιλητή. Το ίδιο συμβαίνει και με το ελληνικό «σύζυγος» το οποίο όμως συνήθως συνοδεύεται από οριστικό άρθρο.
5. Mauss, M. «Division concrète de la sociologie» στο *Essais de sociologie*, Παρίσι, Minuit, 1967-1968: 42-80.
6. Οι ιστορικοί των ιδεών και ειδικότερα ο Louis Dumont στα *Δοκίμια για τον ατομικισμό* (Αθήνα: Ευρύαλος, 1988 : 260) έχουν επισημάνει ότι ο διαχωρισμός αξίας και γεγονότος, «είναι» και «δέον είναι», συνιστούν μια καντιανή κατηγορία. Αυτή η διάκριση δεν υφίσταται στις μη δυτικές κοινωνίες.